

Nepřihlížíme-li k odchylce skutečné mzdy od započítatelné mzdy, pohybuje se pojistné za všechny složky sociálního pojištění čsl. mezi 9% a 11·75% započítatelné mzdy. U podniků zařazených do nejvyšší nebezpečenské třídy a pojištěných u nemocenské pojistovny sazbou velmi vysokou může ovšem výjimečně dosáhnouti pojistné až 16%.

Uvážíme-li, že podle publikace Sociálního ústavu „Mzdy a ceny“ činí podíl mzdy na výrobních nákladech v různých státech v průměru asi 20%, lze oceniti podíl čsl. sociálního pojištění na výrobních nákladech v průměru asi na 2—3%.

Uvažováno v procentech národního důchodu, obnáší zatížení čsl. sociálního pojištění podle odhadů dra. Hotowtze, které v celku kryjí se s novějšími odhady dra. Smutného o národním důchodu, 3 1/2% národního důchodu.

Z těchto absolutních i relativních cifer lze ovšem jen s největší opatrností odvozovati úsudky; srovnatelnost jejich s jinými obdobnými čísly cizích států trpí pak neurčitostí a komplikovaností pojmu „sociální břemena“.

Emil Schoenbaum.

Sociologie.

I. Definice. S. bývá definována dvojměrým způsobem: 1. jako všeobecná věda o kultuře čili civilizaci; 2. jako všeobecná věda o společnosti (odtud i slovo „soci-ologie“, utvořené od latinského kmene slova societas, t. j. společnost). Obojí druh definic však značí totéž, protože každá společnost (na př.: spolek, svaz, obec, církev, stát atd.) má jeden nebo několik účelů kulturních a bez nich by neměla smyslu. Od církve nelze odmyslit náboženství, od dělnické odborové organizace účel hospodářský, od divadelního souboru účel umělecký i hospodářský, od státu moderního účel politický, právní atd. Každá z obou definic praví tedy totéž, jenže jinými slovy, neboť nelze si myslit ani kulturu bez společnosti, ani společnost bez kultury.

II. Poměr s. k vědám ostatním. Předmět s. spojuje stránku objektivní, kterou zkoumají vědy přírodní, a stránku subjektivní, kterou zkoumají vědy duchové. Každý jev kulturní čili společenský spojuje rys vnitřní čili subjektivní s rysem zevnějším čili objektivním. Na př. stát má základ objektivní v území, v přírodní povaze

obyvatelstva (rase) atd., a zároveň subjektivní základ v občanském vědomí obyvatelstva. Právní zákon vzniká spojením subjektivních tendencí zákonodárcových s objektivním jich vyjádřením (písemná formulace atd.) a jeho provádění v praxi opřeno jest o objektivní moc státu i subjektivní přesvědčení úředníků. Proto předmět s. je svrchovaně složitý; zasahují do něho jak vlivy přírodní, tak vlivy duševní, a ovšem i vlastní vlivy kulturní. Tato složitost způsobila, že s. se vyvíjela jen zvolna, jako samostatná věda byla ustavena teprve v XIX. stol. a její pochopení naráželo dlouho na rozpaky a nesnáze.

Jakožto věda všeobecná obírá se s. kulturou (civilisací, společností) jako celkem, kdežto speciální vědy společenské obírají se jednotlivými částmi (obory, složkami) kultury: vědy právní právem, vědy státní státem, vědy hospodářské hospodářstvím, pedagogika výchovou, estetika uměním, etika mravností atd.

Všechny tyto speciální vědy, rovněž jako s., pracují metodou generalisační a srovnávací: pozorují jednotlivé jevy svého oboru, srovnávají je, a poznatky tak získané zevšeobecňují posléze čili generalisují v abstraktní povšechné typy (na př. smlouva, delikt) a formule (na př. lex posterior derogat priori). Tím liší se od dějepisu čili historie, pracující metodou individualisační: historik zkoumá každý jev (událost, osobu historickou) jakožto momentní a jedinečnou, kdežto vědy generalisační postupují od této konkrétnosti a jedinečnosti k typům a formulám abstraktním a všeobecným.

III. Poměr s. k právu, právníctví a právním vědám. Právo je část kultury, čili právní život je částí života společenského. Poněvadž právo jest předmětem věd právních, jsou tyto vědy k s-i v témž poměru jako vědy o jiných částech kultury, totiž jako vědy speciální k vědě všeobecné (jako na př. botanika zkoumá rostliny, totiž jednu část organismů přírodních a jest vůči biologii, zkoumající povšechně veškeré organismy, vědou speciální). Právní věda zkoumá právo jako zvláštní předmět poměrně samostatný, a všimá si jeho vztahů k ostatním složkám kultury jen příležitostně a mimo vlastní svůj úkol; naproti tomu s., i když se zabývá právem, soustřeďuje pozornost zvláště také na tyto vztahy práva k ostatním složkám kultury a na postavení práva v celkovém okruhu kultury. Jak pro práv-

níka praktického, tak i pro právního teoretika (vědce) platný právní řád a každé platné pravidlo právní (zákon, nařízení atd.) je vlastním středem i hranicí jeho činnosti, a pokud v činnosti té setrvává, veškeré zřetele jiné — hospodářské, politické, mravní atd. — jsou vyloučeny resp. docházejí pozornosti jen tehdy, připouštějí-li to sama právní pravidla nebo aspoň je-li v právním řádu v určitém bodě mezera a lze-li ji vyplnit dle zásad účelnosti mravní atd., aniž by to právním principům odporovalo. Na př. jde-li o chudou vdovu, provozující živnost po zemřelém manželu, jest možno živnostenskému úřadu v praxi postupovat vůči ní co nejliberálněji až ke hranici, za kterou zákon nedovoluje jíti, a teorie právní může interpretovat zákon i vykládat jeho smysl rozličně, nikdy však proti zásadám myšlení logického, a také nikdy proti zjevnému příkazu zákona. Naproti tomu s-i jde nejen o právo samo, ale též o poměr právních pravidel i všech ostatních jevů právních (praxe či judikatury, obyčejů) k ostatnímu životu společenskému či kulturnímu. S. ponechává podrobné studium práva a jednotlivých oborů jeho právním specialistům a všímá si těch stránek, kterými právo souvisí s celkem života. Toto hledisko je stejně nezbytno k životu společnosti jako hledisko ryze právní. Neboť každý zákon a vůbec každý jev právní vznikl jen proto, že byl způsoben vlivy nejrozmanitějších oborů kultury, a existuje pouze za tím účelem, aby vyhovoval určitým potřebám kulturním čili společenským. Na př. autorské právo k dílům literárním bylo vyvoláno vynálezem tisku, litografie a jiných technických pomůcek rozmnožovacích; právní úprava otázky náboženské snášlivosti byla vynucena pokrokem myšlení a cítění, tedy vlivy vědy a mravnosti. Právo pojišťovací vzniklo vlivem poměrů a ideí hospodářsko-sociálních a jeho účelem jest, aby jim vyhovovalo. Vlivy mimoprávní tedy hrají rozhodující úlohu při vzniku práva, a účely mimoprávní rozhodují o existenci a ceně práva jak při jeho provádění tak i při jeho reformě. Ale i při studiu práva samého stojí právní vědě po boku s., protože také jednotlivá zřízení právní mají úplný smysl a význam jediné ve spojení s četnými jinými složkami kultury, jako s politikou, výchovou, hospodářstvím, náboženstvím atd. Na př. o skutečné moci a kompetenci presidenta republiky francouzské rozhoduje nejen platné právo,

obsažené v ústavě, nýbrž i řada činitelů a ohledů mimoprávních, zejména politických, jež způsobují, že president Francie, jak poukázal publicista Sauerwein, nedovolí si použít ani polovice prorogativ, které mu propůjčuje ústava: nevede vojsko, neujednává státní smlouvy, nerozpouští sněmovnu v dohodě se senátem ani nejmenuje ministry, ač dle znění ústavy by to vše činit mohl. Naproti tomu kompetence a moc presidenta republiky Čsl. jest ve skutečnosti mnohem větší, než jakou mu vymezuje ústava.

Tyto zjevy jsou zcela přirozené proto, že kultura je celek, a každá její složka, tedy i právo, jest pouhou abstrakcí. Věda konstruuje takové abstrakce a speciální vědy se omezují na jejich studium, což je nezbytno proto, že věda by neovládla nesmírné a přerozmanité pole badání jinak, než tím, že si ten ohromný obor zkoumání rozděluje v úseky menší a dle zásad dělby práce každý úsek studuje odděleně specifickými metodami. Ale tato dělba oborů je pouze praktickou pomůckou provisorní; výzkum úplný jest možný všude — v přírodě, kultuře i životě duševním — jediné tak, že vedle četných věd a metod speciálních stojí vědy a metody všeobecné, jež pojímají předmět s hlediska širšího a tím objevují nezbytné vztahy, které specialistům unikají. Jako v medicíně jsou specialisté pro jednotlivé orgány tělesné (nervstvo, ústroje smyslové, zažívací, pohlavní atd.), ale k celkové diagnose zdravotního stavu i k léčení praktickému je třeba znalostí všeobecné anatomie a fyziologie, tak i v právu je třeba jak v praxi tak i ve vědě jednak specialistů, ovládajících určitá odvětví práva do nejjemnějších detailů, jednak právníků se širším hlediskem právním (na př. při řešení kompetenčních konfliktů mezi správou a justicií), jednak posléze sociologů, kteří zkoumají právo jakožto jednu ze složek kultury a tedy se obírají vztahy mezi právem a kulturou ostatní. Síla inteligence lidské, jakkoli podivuhodná, je nicméně ohraničena tak poměrně těsně, že může vystihnout skutečnost pouze spojením všech metod poznání a všech věd. Z těchto žádná není zbytečná a žádná není samospasitelná. V XIX. stol. všude se značně rozmohla specialisace a vedla k četným výzkumům novým; ale zároveň krajně jednostranně rozložila celek života v nepřehlednou a nesouvislou hromadu detailů. Tím vzrostla potřeba i důležitost věd všeobecných, če-

lících těmto výstřelkům a zdůrazňujících jednotnost i celistvost života.

Rozdíl mezi vědami speciálními a všeobecnými jest jen stupňový, relativní; od věd nejspeciálnějších přecházíme k vědám nejповšechnějším znenáhla po stupních, mezi nimiž nikde není mezer ani rozdílů zásadních. Jako život jest jednotný a souvislý, tak i soubor věd. Právo směnečné je částí práva obligačního, toto je částí práva soukromého, právo soukromé je částí práva vůbec, právo jest jedním z výtvorů kulturních; obdobně i vědy, zkoumající tyto jednotlivé obory, postupují od stupně k stupni, stále rozšiřující svůj obor a stupňující abstrakci. A četná konkrétní díla vědecká pohybují se mezi dvěma stupni, spojující obor speciálnější se všeobecnějším (na př. Tilschův spis o právu dědicím je speciálně právní, ale posouvá své hledisko až v sám obor s. právní). Již v rakouské osnově právních studií bylo předepsáno speciální studium rakouského práva státního vedle všeobecného práva státního; od tohoto pak jest jen krok k s-i právní a politické, od této pak k s-i všeobecné.

IV. Vývoj a hlavní směry s. Myšlení sociologické je tak staré jako myšlení vůbec, a již v starověku dospělo vysoké úrovně vědecké i filosofické, zejména u velikých dvou vrstevníků, Řeka Aristotela (389 až 322 př. Kr.) a Číňana Monga (Mong-Dsi, též Meng-tse, 372—289 př. Kr.), pak v evangelích. Ve středověku podal velkolepý nástin politické s. Afričan Ibn Chaldun (1332—1406). V novém věku vzniklo pět hlavních směrů myšlení sociologického: 1. empirický čili realistický (Macchiavelli, 1469—1527), 2. utopický (Tomáš More, 1478—1535), 3. renesanční (Bodin, 1530 až 1536), 4. dějinně-filosofický (Bossuet, 1627—1707, Vico, 1668—1744), 5. pansofický (Komenský, 1592—1670). Všecky tyto směry, doplněné idejemi Bacona, Hobbesa, Montesquieua, Turgota, Humea, Smitha, Herdera, Condorceta, Burke, Malthusy, zvláště pak Hegela (1770—1831) a Saint-Simona (1760—1825), spojil francouzský matematik Auguste Comte (1798—1857) ve svém díle *Cours de la philosophie positive* (6 svazků v letech 1830—1842) ve velkolepou soustavu věd, a zároveň položil v něm základy s. jako zvláštní, samostatné vědy, dal jí jméno, stanovil hlavní její problémy a metodu a pokusil se i o její povšechné vypracování.

Téměř současně s Comtem vypracoval Belgičan Quételet (1796—1874) statistickou metodu sociologického badání jako zvláštní nauku, a pod vlivem jeho i Comteovým Angličan Buckle (1821—1862) nastínil sociologický výklad historie; ale netušený rozmach věd přírodních, zvláště biologie, vtiskl prvému období sociologické tvorby po Comteovi ráz převážně přírodovědecký čili organický. Společnost byla vykládána jakožto organism a na ni aplikovány teorie přírodovědecké. Takto vykládal Francouz Taine (1828—1893) v letech šedesátých vývoj umění ve skvělých obrazech, Rus Lilienfeld (1829—1903) a Němec Schäffle (1831—1903) v letech sedmdesátých celou strukturu společnosti. Hlavním však představitelem organického směru jest Angličan Herbert Spencer (1820 až 1903), jenž obecně byl uznán za druhého zakladatele s. vedle Comtea. I on byl polyhistor jako Comte a rovněž věnoval s-i do rozsáhlé soustavy „Synthetické filosofie“ (10 svazků 1862—1896). V díle svém zpracoval ohromný materiál zejména etnologický, podal skvělý výklad „o studiu sociologie“, a v metodě byl tak obezřelý, že jeho dílo zůstalo jedním ze základních pilířů s., i když jeho „organický“ směr počal být překonáván.

Znenáhla totiž se počalo poznávat, že organický čili biologický výklad kultury není dostatečný, a někdy je přímo nemožný. Proto někteří sociologové jali se jej doplňovati výkladem psychologickým. O tuto dvojí basi opřel s-i Američan L. F. Ward, jenž v letech 1883—1902 vypracoval posud nejvšestrannější soustavu s. a stal se tak třetím zakladatelem jejím. Zároveň byl iniciátorem psychologického směru v americké s-i, jenž se tam značně rozšířil (Ellwood a j.). V Evropě směr psychologický ovšem se vyskytl dávno dříve, zejména v Německu v stopách psychologie Herbartovy se vyvíjela sociální psychologie, ale teprve Francouz G. Tarde v letech osmdesátých povzněl psychologický směr na vysokou úroveň.

Úplně nezávisle na veškerých vědách jiných pokusil se vybudovat s-i Francouz E. Durkheim (1858—1917) koncem XIX. stol. Osvědčil se jako vydatný organizátor a ovládl znenáhla většinu s. ve Francii. Vedle něho působil organizačně Francouz R. Worms (1869—1926), jenž r. 1892 založil první mezinárodní revui sociologickou, jež se trvale udržela, a nato i první mezinárodní organizaci sociologickou (In-

stitut international de sociologie*) v Paříži). Durkheim i Worms vypracovali také skvělá díla o sociologické metodě.

Vedle těchto principiálních budovatelů všeobecné s. pracovala v XIX. stol. řada sociologů speciálnějších. Francouz F. le Play (1806—1882) založil významnou školu monografickou, Němci K. Marx (1818 až 1883) a F. Engels (1820—1895) směr ekonomického či „historického“ materialismu, Francouz Letourneau zpracoval v četných spisech vývoj jednotlivých úseků civilisace, zvláště pak nabyly rozšíření nauky, stavící v čelo sociálního dějství plemena čili rasy. Vedle rozličných „rasových“ teorií, zabarvených přírodovědecky, vytvořil Polák L. Gumplowicz (1838—1909) sociologickou nauku rasovou. Širší pozornost vzbudili dále Belgičan G. de Greef, Francouz G. le Bon, Němec F. Tönnies, Američan F. Giddings, Ital I. Vanni a j. Také k jiným národům vnikla s. V národě československém po rozličných náběžích dřívějších založil odbornou s-i T. G. Masaryk, zejména spisem Základové konkrétné logiky (1885).

XX. stol. značí rychlý pokrok s. po všech stránkách. Dřívější jednostranné směry (biologism atd.) se znenáhla přežily, a stále více se v popředí dostává pravý směr s., totiž universalnost, jak v pojetí oboru s., tak i v metodách, ovšem hrozivá přes to přílišná dělba práce a specialisace. Nejhorlivěji se pracuje v Americe (kromě uvedených jmen vynikají tu zvláště Ross, Small, Bushee, Maciver a ruský emigrant Sorokin), ale i ve Francii (G. Richard, C. Bouglé, G. L. Duprat a j.), Belgii (E. Dupréel), Itálii (V. Pareto, A. Namias), Rumunsku (Trisca, Gusti), Polsku (Znaniacki, Kozłowski) rozvíjí se s. značně. V Německu po počátečním odporu k s-i jakožto vědě původu francouzského konečně nastal ve XX. stol. obrat a také tam s. počala se přestovat pravidelněji (Oppenheimer, Weber), ale jen za tu cenu, že její obor bývá omezován (Simmel, Wiese) na t. zv. s. formální čili vztahovou, jež ve skutečnosti je pouze jednou partií s.

Hlavní literaturu sociologickou udává „Sociologie“ E. Chalupného (od r. 1916 do

*) Tento „Institut“ po smrti Wormsové byl Dupratem přenesen do Ženevy a r. 1933 rozšířen ve „Federaci sociologických společností a ústavů“. Jejím členem jest i československá „Masarykova sociologická společnost“, založená r. 1925 a vydávající „Sociologickou knihovnu“.

1935 vyšlo 7 svazků; jeden je věnován s-i práva).

O současné s-i podává poučení obsáhlý, ovšem přes to neúplný spis Sorokinův: „Contemporary s. theories“ (1928, čes. překlad vyšel 1935).

Encyklopedické poučení o s-i podává stručný „Slovník národohospodářský, sociální a politický“ (1926—1933, red. E. Chalupný a D. Krejčí) a obšrná „Encycl. of the social sciences“ (1931 a násl., red. Seligman a Johnson).

„Sociologická Revue“, založená r. 1930 In. A. Bláhou v Brně, sleduje pravidelně domácí i zahraniční práci sociologickou.

Základním dílem o s-i práva je E. Ehrlichova „Grundlegung der Soziologie des Rechts“ (1913).

Em. Chalupný.

Solní monopol.

I. Úvod. II. Výroba soli. III. Prodej soli. IV. Druhy soli a odběrní podmínky. V. Dovoz, vývoz a průvoz soli. VI. Ustanovení trestní. Literatura.

I. Úvod. 1. Státní monopol soli byl upraven na území bývalého Rakouska naposledy zároveň s monopolem tabáku a nyní již zrušeným monopolem ledku a střelného prachu celním a monopolním řádem z 11. VII. 1835 (v další citaci jen c. a m. ř.).

Za předmět výhradné zeměpanské — nyní státní — dispozice byla stanovena nejen sůl čistá (na př. kamenná neb odpařovaná a pod.), nýbrž i sůl pomísená s jinými látkami (na př. solenka, mateční louhy zbylé při výrobě vařené soli a pod.). Veškerá sůl, rozumí se kuchyňská (chlorid sodný), vytvořená přírodou na povrchu státního území neb pod ním byla prohlášena za státní majetek a státu bylo přiznáno právo vyvlastňovati pozemky, na nichž se vyskytnou solné prameny neb solné ložisko. C. a m. ř. bylo dále stanoveno, které způsoby výroby, přípravy a používání soli jsou bez povolení fin. úřadu zakázány, a upraveno jim bylo osobní a věcné ručení za monopolní spotřební dávku, jež má býti započtena do prodejní ceny. Na zásadách, stanovených tímto zákonem, spočívá s. m. v podstatě dosud.

C. a m. ř. nemá však ustanovení o t. zv. soli průmyslové, t. j. o soli za sníženou cenu, které se používá k různým výrobním účelům, vyjímajíc přípravu potravin a požívatin. Základní předpisy o odběru a používání této soli jsou obsaženy ve výnosu